

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

У статті окреслено питання розвитку підприємництва в Україні, оскільки в умовах фінансово-економічної кризи, в якій опинилася держава, одним із перспективних напрямів створення конкурентно-ринкового середовища є розвиток малого та середнього підприємництва. Наша держава саме з малим і середнім підприємництвом пов'язує надію на швидкі позитивні структурні зміни в економіці й вихід з глибокої економічної кризи.

Подано моніторинг розвитку малого підприємництва як в Україні загалом, так і в Тернопільській області зокрема, його актуальних проблем. За даними нашого аналізу динаміка розвитку малого та середнього підприємництва свідчить про погіршення роботи даного сектору економіки. Всі показники, крім середньої заробітної плати, яка збільшилася за аналізований період, що більшою мірою зумовлено підвищенням мінімальної заробітної плати, відображають зростання негативних тенденцій. Зменшується обсяг реалізованої продукції у зв'язку зі зниженням споживчого попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках, вивільнення робочої сили, нерозвиненість інфраструктури, зростає кількість збиткових підприємств що зумовлено зниженням мотиваційної складової щодо створення нових підприємств і т.п.

У статті визначено тактичні проблеми державної політики розвитку підприємництва. Оскільки відносини бізнесу і влади є постійною проблемою, бо в її основі завжди були і залишатимуться постійні суперечності між державою та бізнесом. Тож необхідно констатувати, що державна політика в Україні щодо малого підприємництва є непослідовною, фрагментарною, містить внутрішні неузгодженості та протиріччя, отже, є неефективна. Державна політика щодо малого підприємництва так і не стала політикою уряду, крос-політикою для системи державного управління, а залишається на рівні вузьковідомчої політики окремого відомства. Сьогодні вкрай необхідно зосередитися на проблемі формування та вдосконалення правової бази розвитку підприємництва. Розв'язання проблем його розвитку в Україні, створення належного середовища потребують докорінної переорієнтації державної політики розвитку підприємництва.

This paper outlines the development of entrepreneurship in Ukraine, since because of the financial and economic crisis in which the state was, one of the promising competitive environment, is the development of small and medium businesses. Our country is depending on small and medium business for quick positive structural changes in the economy and the way out of the deep economic crisis.

You can see the development of small business in Ukraine in general and in the Ternopil region in particular, his actual problems. According to our analysis of the dynamics of the small and medium businesses evidence of the deterioration of this sector. All figures, except for average wages, which increased during the period that largely due to the increase of the minimum wage, reflecting growth of negative trends. Reduces the volume of sales due to lower consumer demand for domestic and foreign markets, the release of labor, lack of the infrastructure, a growing number of unprofitable enterprises due to decline in the motivation to create new businesses etc.

Article shows the tactical problems of public policy development. Since the relationship of business and government is a problem because the core conflict always been and remains between state and business. Therefore, it is necessary to state that the government policy in Ukraine on small businesses is inconsistent, fragmented, contains internal inconsistencies and contradictions, and therefore is ineffective. Government policy on small business did not become government policy, cross-policy for governance, but remains at a separate narrow policy department. Today it is necessary to focus on the problem of forming and improving the legal framework of business development. Solving the problems of its development in Ukraine, creating a proper environment require a fundamental reorientation of public policy of entrepreneurial development.

Ключові слова: *мале підприємництво, підприємницька діяльність, підприємницьке середовище, конкурентне середовище, зайнятість, безробіття, фінансова криза, бізнес, реформи, влада.*

Keywords: *small business, entrepreneurship, business environment, competitive environment, employment, unemployment, financial crisis, business, reform government.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Нині, в умовах фінансово-економічної кризи, в якій опинилася

держава, одним із перспективних напрямів створення конкуренто-ринкового середовища є розвиток малого та середнього підприємництва. Наша держава саме з малим і середнім підприємництвом пов'язує надію на швидкі позитивні структурні зміни в економіці й вихід з глибокої економічної кризи. Проте в Україні не створено сприятливого середовища для функціонування підприємництва, що викликано низкою економічних, організаційних, правових, соціально-психологічних причин. Тому комплексний і збалансований підхід до розв'язання цієї проблеми має бути складовою загальної системи як у масштабах країни, так і на місцевому рівні.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Різним аспектам досліджуваної проблематики присвячені праці вітчизняних учених й аналітиків З. Варналія, Л. Воротиної, А. Мокія, С. Реверчука, О. Кужель, Д. Ляпіна, К. Ляпіної та ін.

У зв'язку з наявністю низки нерозв'язаних проблем питання про те, чи є можливість для розвитку й ефективного функціонування малого та середнього підприємництва (МСП), в Україні та регіонах набуває дедалі більшої актуальності.

З огляду на зазначене **метою статті** є теоретичний аналіз становлення і розвитку МСП на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом динаміка розвитку МСП протягом останніх років засвідчує такі тенденції:

- зменшення обсягів реалізованої продукції суб'єктами МСП у зв'язку зі зниженням споживчого попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках, вивільненням робочої сили, нерозвиненістю інфраструктури;
- зростання кількості збиткових підприємств;
- зниження мотивації до створення нових підприємств;
- негативні структурні зміни зайнятості у секторі малого підприємництва.

В європейських країнах мале і середнє підприємництво є основою соціально-економічної моделі. Воно займає переважну частку в таких галузях економіки, як оптова та роздрібна торгівля, харчова промисловість та будівництво, стимулює розвиток конкуренції в європейській економіці, примушує великі компанії підвищувати ефективність виробництва та впроваджувати нові технології. За рівнем його розвитку фахівці судять про здатність країни пристосовуватися до мінливої економічної ситуації, формування розвинутого підприємницького середовища, що «розблоковує місцеву економічну ініціативу», активізує бізнес-процеси та підприємницьку ініціативу.

Розвиток малого підприємництва на місцевому, регіональному рівні має виконувати важливі соціально економічні функції. Тому, на думку автора, доцільно детально аналізувати економічні показники розвитку підприємництва, провести порівняльну рейтингову оцінку їх ділової активності.

Моніторинг розвитку підприємництва на Тернопільщині дав змогу визначити динаміку його розвитку за 2010 – 2012 роки. Як інформаційну базу для економічного аналізу об'єкта дослідження використано зведені дані головного управління статистики у Тернопільській області.

Одним з основних показників, що характеризують процес становлення малого підприємництва в цьому регіоні є динаміка кількості діючих суб'єктів. Що подано в таблиці 1.

Із наведених даних видно, що в економіці області за аналізованими показниками спостерігається спад. Так, у 2012 році функціонувало 4804 суб'єкти малого бізнесу, з них 307 середніх підприємств та 4497 малих підприємств. За даними спостерігається зменшення кількості порівняно з попереднім 2011 роком на 158 одиниць, але порівняно з 2010 роком їх кількість збільшилася на 77 одиниць. Частка у відсотках до загальної кількості середніх підприємств та малих підприємств зменшилась і становила відповідно у 2012 році 75,1% та 75,9% у 2011 році. Кількість зайнятих працівників за досліджуваний період зменшилася на 2747 осіб у 2011 році порівняно з 2010 роком і на 1245 осіб у 2012 році порівняно з попереднім періодом.

На нашу думку, найважливішими перевагами МСП для будь-якої країни є надання численних робочих місць і значний внесок даних структур у ВВП країни.

Таблиця 1.

**Основні показники діяльності МСП у Тернопільській області
за 2010–2012 роки**

Показники	Роки		
	2010	2011	2012
Загальна кількість, одиниць	4727	4962	4804
Середніх підприємств	317	301	307
Малих підприємств	4410	4661	4497
З них мікропідприємств	3550	3771	3664
Частка у % до загальної кількості			
Середніх підприємств	6,7	6,0	75,1
Малих підприємств	93,3	93,8	75,9
З них мікропідприємств	75,1	93,5	76,4
Кількість зайнятих працівників; усього осіб; У тому числі % до загальної кількості зайнятих	89111	86364	85119
Середніх підприємств	...	52,0	54,4
Малих підприємств	39,0	36,1	35,3
З них мікропідприємств	13,4	12,2	12,3

*Джерело: склала автор на основі [4]

В Україні ж частка малих підприємств у ВВП і загальній зайнятості країни не перевищувала 12% та 30% у 2012 році відповідно. За офіційними даними, у нашій країні малі підприємства становлять нині 93,7% від загальної кількості всіх підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності. Так, за станом на кінець 2012 року їх число дорівнювало 150,8 тис. підприємств [4].

Основні показники розвитку малих підприємств за 2010–2012 роки в Україні й Тернопільській області подано в таблиці 2.

Таблиця 2

**Основні показники діяльності малих підприємств в Україні загалом
і в Тернопільській області за 2010–2012 рр.**

Показник	Роки		
	2010	2011	2012
Кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб населення, одиниць	70	70	63
Тернопільська область	41	43	42
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	2073,6	2070,8	2054,7
Тернопільська область	34,8	31,2	30,1
Кількість найманих працівників, тис. осіб	1992,5	1991,1	1990,5
Тернопільська область	33,3	30,4	28,6
Середня заробітна плата у малих підприємствах, грн.	1185,5	1317,7	1623,15
Тернопільська область	Дані відсутні	Дані відсутні	Дані відсутні
Частка обсягу реалізованої продукції малих підприємств до загального обсягу реалізації, %	14,2	13,8	12,2
Тернопільська область	53,1	60,1	58,6
Частка підприємств, що зазнали збитків, до загальної кількості малих підприємств, %	41,0	42,5	45,6
Тернопільська область	38,8	31,0	29,9

*Джерело: склала автор самостійно на основі [2], [4]

Наведені дані свідчать про погіршення роботи даного сектору економіки як в Україні загалом, так і в Тернопільській області зокрема. Всі показники, крім середньої заробітної плати, яка збільшилася за аналізований період на 672,94 грн., що більшою мірою зумовлено підвищення мінімальної заробітної плати, відображають зростання негативних тенденцій. Із 2010 до 2012 року кількість малих підприємств зменшилася на 10 тис. наявного населення на 12 одиниць, зайнятих і найманих працівників майже на 5% та 4% відповідно. Також зменшується частка обсягу реалізованої малими підприємствами продукції до загального обсягу реалізації.

На сьогодні більшість вітчизняних підприємств є збитковими, переживають глибокий спад виробництва і перебувають на грані банкрутства.

Аналіз діяльності малих підприємств дає змогу простежити певні тенденції за основними видами економічної діяльності (табл. 3).

Таблиця 3.

Питома вага малих підприємств та фізичних осіб-підприємців у загальних показниках за видами економічної діяльності, %.

Види економічної діяльності	Кількість суб'єктів						Обсяг реалізованої продукції					
	Малі підприємства			Фізичні особи			Малі підприємства			Фізичні особи		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Усього	11,3	15,1	15,9	88,7	84,9	84,1	53,1	60,1	58,6	46,9	39,9	41,4
С/г, лісове, та рибне господ.	53,1	67,2	71,3	46,9	32,8	28,7	90,5	93,7	94,9	9,5	6,3	5,1
Промисловість	23,4	31,6	31,4	76,6	68,4	68,6	63,5	74,8	70,0	36,5	25,2	30,0
Будівництво	35,9	48,1	50,8	64,1	51,9	49,2	42,4	71,9	77,8	37,6	28,1	22,2
Оптова та роздрібна торг.	4,3	5,9	6,1	95,7	94,1	93,9	49,4	51,1	48,7	50,6	48,9	51,3
Транспорт, складське господ.	4,3	6,7	8,2	95,7	93,3	91,8	28,4	51,8	51,2	71,6	48,2	48,8
Тимчасове розміщування й організація харчування	10,9	13,4	11,5	89,1	86,6	88,5	18,2	21,2	15,2	81,8	78,8	84,8
Інформація й телекомунікації	23,2	26,8	23,4	76,8	73,2	76,6	53,9	55,9	56,9	46,1	44,1	43,1
Фінансова і страхова діяльність	23,8	32,0	28,7	76,2	68,0	71,3	82,1	66,3	49,7	17,9	33,7	50,3
Операції з нерухомим майном	61,7	64,9	36,5	38,3	35,1	63,5	60,9	67,2	60,8	39,1	32,8	39,2
Професійна, наукова і технічна діяльність	14,6	21,2	23,5	85,4	78,8	76,5	27,6	43,6	43,7	72,4	56,4	56,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	16,2	22,7	35,4	83,8	77,3	64,6	67,3	61,3	63,0	32,7	38,7	37,0
Освіта	14,6	24,7	22,6	85,4	75,3	77,4	47,9	57,7	45,3	42,1	42,3	54,7
Охорона здоров'я	15,3	20,8	20,4	84,7	79,2	79,6	34,1	44,1	39,7	65,9	55,9	60,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	15,6	18,6	14,8	84,4	81,4	85,2	62,2	97,9	20,1	37,8	2,1	79,9
Надання інших видів послуг	2,4	3,4	5,4	97,6	96,6	94,6	11,6	16,1	18,4	88,4	83,9	81,6

*Джерело: склала автор на основі [2]

Розподіл питомої ваги малих підприємств за основними видами економічної діяльності у 2012 році був таким: у виробничому секторі (сільське господарство, промисловість та будівництво) частка будівельних підприємств зростає з 35,9% у 2010 році до 50,8% у 2012 році. У сільському, лісовому та рибному господарстві вона дорівнювала 71,3%, промисловості – 31,4%; У сфері обслуговування, зокрема у сфері операцій з нерухомістю займалися 36,5%, (пік був у 2011 році – 64,9%) та у сфері адміністративного й допоміжного обслуговування – 35,4%, професійної, наукової та технічної діяльності 23,5%, 28,7% малих підприємств від їхньої загальної кількості займалися фінансовою і страховою діяльністю. У сфері охорони здоров'я й надання соціальної допомоги працювало 20,4% малих підприємств, у сфері освіти – 22,6%.

Кількість фізичних осіб-підприємців за галузевим розподілом переважає над кількістю малих підприємств практично в усіх видах економічної діяльності, крім сільськогосподарської.

За видами економічної діяльності найбільшим є внесок фізичних осіб-підприємців у оптову та роздрібну торгівлю (94,1%), діяльність транспорту й складського господарства (91,8%), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (85,2%), організацію харчування (88,5%), у сферах охорони здоров'я (79,6%), освіти (77,4%), готельному та ресторанному бізнесі (76,6), промисловості (69,4%). Лише 15,9% припадає на малі підприємства, враховуючи мікропідприємництво, та 84,1% займають фізичні особи.

На думку автора нині спостерігається чітко виражена тенденція втрати промисловими підприємствами здатності виробництва складної і наукомісткої продукції, до того ж не тільки нової, а й тієї, яку випускали раніше, в умовах стабільного розвитку економіки. Це означає, що під загрозою перебуває технічне переозброєння виробничого апарату таких базових галузей економіки, як машинобудування, енергетика, транспорт, металургія, хімія, видобуток корисних копалин і т. ін., оскільки у міру зносу активної частини основного капіталу цих галузей їх повноцінне заміщення новим вітчизняним обладнанням буде утруднене або неможливе (адже промисловість більш як на 80% укомплектована машинами та обладнанням саме вітчизняного виробництва. Їх заміна масовими імпортними закупівлями навряд чи здійснена через нестачу фінансів).

Згідно зі статистичними даними за підсумками 2013 р. у Тернопільській області індекс промислової продукції становив 99,5%. Реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на суму 8124,6 млн. грн. Фінансовий результат підприємств до оподаткування становив 363,5 млн. грн. Частка збиткових підприємств – 31,9% [6].

За даними нашого аналізу, динаміка розвитку малого та середнього підприємництва протягом 2010–2012 років засвідчує такі тенденції:

- зменшення обсягів реалізованої продукції суб'єктами МСП у зв'язку зі зниженням споживчого попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках, вивільненням робочої сили, нерозвиненістю інфраструктури;
- зростання кількості збиткових підприємств;
- зниження мотивації до створення нових підприємств;
- депресійні тенденції обумовили низку негативних структурних змін зайнятості у секторі малого підприємництва.

Можна сформулювати, що основною проблемою, яка заважає розвитку національного МСП, залишається не сприйняття його як основного інструменту соціальної політики і забезпечення робочими місцями населення країни.

Проблема відносин бізнесу і влади – це одвічна проблема. Адже в її основі завжди були і залишатимуться постійні суперечності між державою та бізнесом. А ще точніше – в цій основі перебуває глибинніша суперечність між державою і ринком. Вона завжди існувала і продовжує існувати, це – об'єктивне явище [1].

Тож необхідно констатувати, що державна політика в Україні щодо малого підприємництва є непослідовною, фрагментарною, містить внутрішні неузгодженості та протиріччя, отже, є неефективна. Державна політика щодо малого підприємництва так і не стала політикою уряду, крос-політикою для системи державного управління, а залишається на рівні вузьковідомчої політики окремого відомства. Тому можна стверджувати, що в

цілому все ще позитивні результати розвитку малого підприємництва у країні не є наслідком відповідної державної політики – їх досягнуто суспільством усупереч їй [3].

Тому відносини держави та бізнесу є вкрай важливими для розвитку країни та регіонів. Їх стан може відігравати як позитивну роль, служачи механізмом сприяння та прискорення соціально-економічного розвитку, що і є основним завданням держави, так і негативну роль, за якої зміст відносин «державо-бізнес» виступає механізмом гальмування або навіть пригнічення суспільного розвитку [5]. Історія знає безліч таких прикладів. При цьому зрозуміло, що термін «відносини бізнесу і держави» слід розуміти як відносини між бізнесом та інститутами державної влади. Водночас необхідною умовою успішності реалізації реформ є забезпечення високого ступеня довіри до влади. Це можливо лише на шляху гарантування бездоганної управлінської дисципліни та високої фаховості державних службовців усіх рівнів.

Отже, наш аналіз дав змогу зробити **висновок**, що сьогодні вкрай необхідно зосередитися на проблемі формування та вдосконалення правової бази розвитку підприємництва. Розв'язання проблем його розвитку в Україні, створення належного середовища потребують докорінної переорієнтації державної політики розвитку підприємництва. Державна підтримка розвитку МСП має охоплювати: регуляторну політику, яка б максимально спростила умови ведення бізнесу; фінансово-кредитну підтримку, зокрема через мікрокредитування, лізинг, спілки взаємного кредитування, страхування інвестицій та ін.; реформування податкової системи, через зниження податкового навантаження, спрощення податкової системи та ін.; визначення пріоритетних галузей, для яких підтримку надаватимуть першочергово; розвиток ринкової інфраструктури; боротьба з тіньовим бізнесом.

Література

1. Варналій З. С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети :[монографія] / [Варналій З. С., Воротін В. Є., Куйбіда В. С. та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. –
2. Державна служба статистики України, – Електрон. ресурс: Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
3. Зелена книга малого бізнесу України – 2012 / Д. В. Ляпін, В. І. Дубровський, О. М. Піщуліна, О. П. Продан. – К.: Інститут власності і свободи, 2012. – 124 с.
4. Діяльність малих підприємств Тернопільщини: статист. збірник – Тернопіль: Головне управління статистики в Тернопільській області, 2013. – 157 с.
5. Щодо ефективності підтримки та перспектив розвитку малого підприємництва у регіонах: Аналіт. записка ... – Електрон. ресурс: Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/903/
6. Промисловість Тернопільщини: статист. збірник 2014. – Режим доступу www.te.ukrstat.gov.ua

УДК 314.17, 331.356.2; 331.105:331.356.2

Баб'як Галина, Шушпанов Дмитро

СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Стаття присвячена проблемам демографічного розвитку Тернопільщини. Визначено, що обґрунтована демографічна політика є важливим чинником регулювання процесів відтворення населення. Вона покликана впливати на формування бажаного для суспільства режиму відтворення населення, чи збереження зміни тенденцій в галузі динаміки чисельності та структури населення, темпів їх змін, динаміки народжуваності, смертності, сімейного складу, розселення, внутрішньої та зовнішньої міграції, якісних характеристик населення. З метою покращення сучасної демографічної ситуації в Україні, і в Тернопільській області зокрема, потрібно розробити та затвердити Концепцію демографічного розвитку суспільства.